IJSSAR International Journal of Social Sciences and Academic Research

Original Article

Received/Accepted Dates

17.02.2026/13.03.2025

DOI:10.52096/issar.03.01.01

Irak Duzhurmatu ve Dakuk (Tavuk) Türkmen Düğünlerinde Görülen Halkbilimi Unsurları[1]

Zeynel Polat
PhD, Tishk International University, Erbil/Irak
zeynel.polat@tiu.edu.iq, ORCID: 0009-0008-6519-4885

Mustafa Ertekin
Phd Candidate International Burch University, Sarajevo/Bosnia and Herzegovina
ertekinmustafa@hotmail.com, ORCID: 0009-0005-5037-9631

Doğan Yücel
Assist. Prof. Dr., Lecturer, Sarajevo/Bosnia and Herzegovina
dyucel58@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6240-8886

Öz

Irak Türkmen folklorunda düğün merasimleri, diğer merasimler arasında ayrı bir yere sahiptir. Günümüzde birçok folklorik hadise artık şehir ve kasabalarda değil de köylerde icra ortamı bulmakta ve yaşatılmaya gayret edilmektedir. Başta Kerkük şehri olmak üzere, Duzhurmatu (Tuz-hurma-dut), Dakuk, Telafer, Altunköprü gibi şehirlerde de az da olsa kültürel gevşeme kendini göstermektedir. Buna rağmen kültürlerine saygıda kusur etmemiş, az da olsa yaşatma azimlerini sürdürme çabası içine girmişlerdir. Bu bağlamda kültürü hayata tatbik etmede, birlikte yaşama mecburiyetinde olan milletlerde kültür aktarımı da olmaktadır. Bunun en açık örneği Erbil şehridir. Erbil'de nüfusun çoğunluğunu Kürtler teşkil ettiğinden dil, kültür alışverişi daha çok yaşanmaktadır. Duzhurmatu ve Kerkük'e bağlı Dakuk (Tavuk) kasabaları günümüzde kültürel sıcaklığını koruma azmi içindedir. Anılan yörenin düğün adetleri folklorik açıdan ele alınmıştır. Düğün adet ve geleneklerinin kaynak kişilerden derlenmesinde öncesi, esnası ve sonrasında nasıl uygulandığı madde madde yansıtılmaya çalışılmıştır. Kız görme, kız isteme, nişan, gelin ve damadın düğün hazırlıkları, düğün, evlenme, çocuk isteme vs. bu maddeler arasındadır. Ayrıca Tavuk ve Tuzhurmatu kasabaları özelinde Irak Türkmenlerinin düğünlerde söyledikleri halk şiirlerinden kimi örnekler araştırmaya eklenmiştir. Araştırmada elde edilen halkbilimi unsurları önceden belirlenen çerçeve içinde kalınarak 21 kaynak şahıstan derlenmiştir. Araştırma sonucunda Irak Türkmenlerinin düğün adetlerinin belirlenmesi, kayıt altına alınmaları ve daha geniş kitlelere duyurulmaları hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Irımlar, Horyat, Halkbilimi, Duzhurmatu-Dakuk Kültürü, düğün adetleri.

Araştırma Makalesi

Konu: Edebiyat

Makaleye Atıf Bilgisi

Polat, Z. (2026). **Irak Duzhurmatu ve Dakuk (Tavuk) Türkmen Düğünlerinde Görülen Halkbilimi Unsurları**. International Journal of Social Sciences and Academic Research (IJSSAR), *(e-ISSN:* **2510-9782** *)* Vol:3, Issue:1; s. 1-26.

www.ijssar.net

DOI: 10.52096/issar.03.01.01

Gönderim: 17.02.2026

Kabul: 13.03.2026

JSSAR International Journal of Social Sciences and Academic Research

[1] Bu makale 2014 yılında *Kerkük Turkmen hoyratları üzerine inceleme* adıyla Int. Burch University Dept of Oriental Philology'de sunulan doktora tezinden üretilmiştir.

Folkloric Elements Observed in Iraqi Duzhurmatu and Dakuk (Tavuk) Turkmen Weddings

ijssareditor@gmail.com

Abstract

In Iraqi Turkmen folklore, wedding ceremonies hold a special place among other ceremonies. Today, many folkloric events are no longer performed in cities and towns, but rather in villages, where efforts are made to keep them alive. While a slight cultural decline is evident in cities such as Kirkuk, Duzhurmatu (Tuz-hurma-dut), Dakuk, Tal Afar, and Altunköprü, they have not neglected their culture and are striving to preserve it, albeit to a limited extent. In this context, cultural exchange occurs among nations forced to live together, and the application of culture to life is crucial. The clearest example of this is the city of Erbil. Since Kurds constitute the majority of the population in Erbil, language and cultural exchange is more prevalent. Duzhurmatu and Dakuk (Tavuk), a town in Kirkuk, are currently striving to maintain their cultural warmth. The wedding customs of this region have been examined from a folkloric perspective. This study attempts to reflect, point by point, how wedding customs and traditions are practiced before, during, and after the wedding, based on information gathered from key informants. These points include seeing the bride, asking for the bride's hand, engagement, wedding preparations by the bride and groom, the wedding itself, marriage, asking for children, etc. Additionally, some examples of folk poems recited by Iraqi Turkmens at weddings, specifically in the towns of Tavuk and Tuzhurmatu, have been included in the research. The folklore elements obtained in the research were collected from 21 source persons within a predetermined framework. The aim of the research is to identify, document, and disseminate the wedding customs of Iraqi Turkmens to a wider audience.

Keywords: Traditional poems, Horyat, Folklore, Tuzhurmatu-Dakuk Culture, wedding customs.

Giriş

Folklorik açıdan oldukça zengin bir kasaba olan Tuzhurmatu, Irak Türkmenleri şifahi ve kitabi kültür varlığının derinlemesine yaşatıldığı bir ayna hükmündedir. Evvelki dönemlerden başlayarak, halkın kendi oluşturduğu ölümsüz şifahi numuneler oldukça fazladır. Hayatın evrelerinde dilden dile, kuşaktan kuşağa geçerek kendine has orijinalliğini korurken ister istemez bazı etkileşimler sonucu değişim göstermiştir. Bu durum çevre halklardan etkilenmeye verilebilir. Dil gibi kültür de etkileşerek zamanla gelişir ve şekillenerek daha evrensel hâle gelir. Tuzhurmatu kasabası, her halkta olduğu gibi Irak Türkmenleri arasında şifahi edebiyata kaynaklık eden gelenek ve göreneklerin korunmasında, yaşatılmasında ve yeni nesillere devredilmesinde bu büyük vazifeyi üzerine almıştır. Anılan kasaba, Kerkük'ün 75 km. güneyindedir. Kuzeyde Dakuk (Kuruçay), doğuda Kadir Kerem, güneyde Kifri ile Himrin Dağları ile batıda Aksu ile çevrili bir alanda yer alır. Tuzhurmatu, bazılarına göre, Aşurî

kaynaklı bir isimdir. Eskiden *Heyr Met*i olarak bilindiği ve sonraları halkın dilinde *Hurmatu*ya dönüştüğü rivayet edilir. Bu coğrafyadaki topraklarda tuz oranının fazla olması nedeniyle h*urmatu* kelimesinin yanına *tuz* ilave edilerek *Tuzhurmatu* olduğu en güçlü ihtimal olarak görülmektedir.

Xurmatu duz mekanı
İmam qarpız mekanı
Leylana dilim dönmez
Beşirdi qız mekanı (K1)

Ehl-i Beyt Türkmenlerin çok yaşadığı bir şehir olmasından dolayı bu yerleşim yerinde imamlar çok çıkmaktadır. Ayrıca uzun, açık yeşil kabuklu, uzun sure dayanabilen, iri çekirdekli, ince kabuklu, çok tatlı karpuzları ile meşhurdur. Leylan, küçük bir nahiyedir. Horyatta şair buranın ismini söylemek istememektedir. Dilim dönmez ifadesi belki de Tuzxurmatu kadar olamaz anlamındadır. Beşir kasabasınının güzel yüzlü ve saygıda kusursuz kızları Türkmenlerce iyi bilinmektedir. Bu sebeple hoyratlara kadar konu olmuşlardır.

Yöreden halkın bir kısmı Türkçeleştirerek kelimenin tamamen anlamının Türkçeden geldiğini ifade etmektedirler. T*uz, hurma, dut* bu kelimelerin her üçü de Türkçe kökenli kelimelerdir. Tuzhurmatu, hurma ve dut meyveleri ile bilinen küçük bir şehirdir. Şehre Tuzhurmatu adının verilmesine sebep olarak bu özellik ağır basmaktadır. *Çakkala, Molla Sefer, Mustafa Ağa, Orta* adıyla bilinen dört büyük mahalleden; tamamen Türkçe adlar olan Assaflılar, Celal Efendi, Çayırlılar, İmam Ahmed, İstasyon, Mulla İlyas, Mulla Kasım, Seyit Ali, Şah Masuma, Şinav Sokağı, Tavuklular, Yahudiler, Yedi Sokak, Yengi Damlar, Vahap Ağa gibi sokak isimlerine sahiptir. Tuzhurmatu kasabasının çevresindeki önemli tarihî yerler arasında Aksu Nehri, Büyük Ark, Hanı Gölü, İmam Ahmet, Kara Gül, Kaytazbaba Bağı, Mursa Ali, Petrol vs. Vardır. Bol suyu, verimli ve yumuşak toprağı, temiz havası sayesinde tarıma elverişli bir araziye sahiptir. Bağ ve bostanları çok olan bir yerdir. Irak'ta hurma en çok Kifri'de yetişir gibi bilinse de Tuzhurmatu'da hurma ağacı daha çoktur. Dut, erik, nar, üzüm, elma, portakal gibi meyveler bolca yetiştirilir. Kış ve yaz meyve-sebzelerin üretimi de yapılmaktadır. Yağmurdan ve Aksu nehrinin küçük

kollarından faydalanarak tarımda sulama yapılmaktadır. Küzecilik sanatı burada gelişmiştir. Bu sanat adı, çok ailenin *Küzeci* soyadı olarak kullanılmaktadır. Ancak eski zanaatlerden kûzecilik Erbil'de yok olmak üzeredir. Köklü Türkmen aileleri az da olsa yaşatır (!) görünmektedir.

Yöntem

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden durum analizi kullanılmıştır. 21 kaynak şahısla yüz yüze görüşme yapılmıştır. Kaynak kişilerin Türkmen olmaları veya Türkmen kültürünü iyi bilmeleri, Tuzhurmatu veya Tavuk'ta yaşamaları ve şifahi Türkmen edebiyatına vakıf olmaları itibariyle belirlenmiştir. Kaynak kişilere düğün merasimlerinin öncesi, esnası ve sonrasında hangi adetlerin yapıldığı ve hangi halk şiirlerinin söylendiği sorulmuştur. Derlenen adet ve gelenekler daha sonra bir araya getirilerek tasnif edilmiştir. Gerekli yerlerde Türkiye Türkçesine göre telaffuz farklılıkları ve anlamları belirtilmiştir. Bu adetlerden Anadolu coğrafyasında görülen yöreler ifade edilmiştir. Araştırma sonuna konu üzerine genel yorumlar ve elde edilen ürünlerle ilgili görüşler beyan edilmiştir. Kaynak kişilerle yapılan görüşmeler 2013 yılında gerçekleştirilmiştir.

Bulgu ve Yorumlar

Türkmen Halk Şiiri Horyatların Düğünlerde İcrası

Düğün merasimleri Kerkük ve Duzhurmatu kasabasında n*işan*la başlar. Bunun gibi özel eğlencelerde gönül eğlendirmek amacını güden horyatlar icra edilir. Bunda damadın gerdeğe girdiği geceden birgün önce horyat ustaları veya yöresel ses sanatçıların iştirak ettikleri horyat merasimleri düzenlenmektedir. Bu merasim, aslında nikâh kıyılmasından yani yatsı namazından sonra başlayarak bazen sabahlara kadar sürer. Bu, genelde kız evinde olur. Horyat terennümünde mekâna uygun değişik çalgılar eşliğinde horyatlar terennüm edilirken kadınlar da buna helhele (zılhıt) ile iştirak ederler. Eskiden kadınlar ile erkekler beraber hâlâya dahil olmazlardı ama şimdi akrabalardan kadın, erkek aynı halayda kol kola eğlenmektedir.

Düğünlerde, bestelenmiş horyatların ardından mikrofonda değişik makamlarıyla horyatlar terennüm edilir (K2). Kadınlar da kendi aralarında horyat terennümü gerçekleştirmektedir. Toy denilen ve en çok kız evinde yapılan düğünlerde terennüm ettikleri horyat meclisleri kurulmaktadır. Ne var ki bilindiği üzere kadınlar horyat konusunda erkekler kadar usta olmamaktadır. Bu toy meclislerinde de kadınlar, horyat terennümünde bulunsalar da genelde mani söylemektedir. Düğünlerde daha çok davul, zurna, darbuka, saz, keman, santur, cümbüş, ud, kaşık ve parmağa geçirilerek ses çıkarılan Çarpara gibi enstrümanlar da kullanılmaktadır. Son zamanlarda elektronik aletlerin yaygın oluşu canlı müziği olumsuz etkilemiştir. Bu aletlerin bir kısmı elektronik olanların tercih sebebi olmasından ötürü zamana yenik düşmektedir. Def, horyat terennümü esnasında kullanılan bu enstrüman ağza yaklaştırıldığında horyatta akustik bir ses ortaya çıkmaktadır. Horyat terennümünde sese verdiği değişiklik sebebiyle bu alet en çok tercih edilen çalgı aletlerindendir. Kenarlarında zil yerine çoğu zaman iç tarafa dönük zincirler takılır. Bu da defin sallanmasıyla sese ayrı bir ritim vermektedir. Bazı düğünlerde Santur adı verilen çalgı da kullanılmakta idi. Santur, eskiden makam okunan kahvehanelerde çalınırdı. Bunun 19. yüzyılda Kerkük'te yaygın olduğunu Kerküklü şair Faiz'in pek meşhur olan bir beytinden anlaşılmaktadır. Tanınmış Sufîlerden Şeyh Abdurrahman Halis'in oğlu olan Faiz'in bir gün santur çalınan bir kahvenin önünden geçerken onu durup dinlemesi olayını duyan babasının üzülmesi karşısında, fevrî olarak şu beyti okuduğu bilinmektedir.

Mazhar-i lütf-i ilâhî olmak istersen eğer

Bî tekellüf bas kadem Musa gibi sen-Tur'e gel (Terzibaşı, 1975, s. 2/87).

Bu âleti Kerkük'te yapanlar ve güzel çalanlar arasında, en tanınmış olanı sanatkâr, Mehmet Santurcu'dur (Terzibaşı, 1975, s.181). Bu çalgı aleti, horyat ve mâni meclislerinde eskiden ney, saz, def ile beraber en çok kullanılan enstrümanlar arasında gelmekteydi (K3, K4).

Duzhurmatu ve Dakuk Kasabalarında Düğün Adetleri

Duzhurmatu'da evlenecek erkekler veya oğluna kız arayan aileler; eğer akrabadan aradığını bulamazsa mahalle aralarında dolaşır, kimin evinde evlilik yaşına değmiş genç kızın olduğunu, duvarlar üzerindeki veya pencere kenarlarındaki réhan (reyhan, fesleğen) çiçeklerinden anlardı. Bu çiçek, bir çeşit kız tarafından evlilik teklifi sayılmaktadır. Ya da bu evde bu çiçekleri yetiştiren Bekar, genç bir kız var demektir. Genç kızlar yetiştirdikleri bu çiçeklerle konuşur, onlara horyatlar dizerler. Evlenmek isteyen bir genç kızın terennüm ettiği bir horyat örneği dua kabilinde olup şöyledir;

Gul ektim gül ossın
Su septim gögersin
Çöldeki ceyran tekin
Meylivi mene salsın (K5)

Horyatta geçen *tekin* gibi anlamında olup, Kerkük ve daha kuzey ve kuzeybatı Irak'ta yaşayan Türkmenler gibi edatı için *deg*i ifadesini de kullanmaktadır.

Evlenme, kadınla erkeğin aile kurmak için yasaca birleşmesidir. Kızın ve erkeğin sosyâlleşme sürecinin önemli bir aşamasıdır. Aileler arasında dayanışmayı, toplumsal ve ekonomik ilişkiyi belirler, düzenler (Artun, 2008, s. 233). Evlenme törenleri bağlı bulunduğu kültür tipinin öngördüğü belirli kurallara ve kalıplara uydurularak gerçekleştirilir. Evlenme, tören, töre, adet, gelenek ve inanma bakımından zengin bir tablo çizer (Örnek, 1995, s. 185). Evlilikte yol haritası hükmünde olan kültür gelenekleri düğünleri de baştan sona tesiri altına almaktadır. Irak'ın diğer şehirlerinde yaşayan Türkmenleri göz önünde bulundurduğumuzda Kerkük, Tuzhurmatu şehirleri ile bunlara yakın kasaba ve köyler ana çizgileri oluşturmaktadır. Horyatlar düğün öncesinden başlar; düğünde ve sonrasında hayatın her aşamasında icra ortamı bulur. Düğün öncesi kız görmede söylenen horyatlardan;

İşe geldim
İşe teftişe geldim
Geldim hüsnüv görmeğe
Helbet bir işe geldim (Al Asafî, 2012, s. 131).

Kurucu: Düğün merasimi**,** nişanla başlasa da *Kızgörme, Elçilik, Şerbet İçme* ve *Nişan* şeklinde bir sıra takip eder. Düğün yapacak erkek tarafı evvela, oğullarının da iznini alarak belirledikleri kızı görmeye giderler. Kızı görmeye giden bu kişi veya kişlere *Kurucu* denir. Kızı görmeye giden veya görücü de denebilir. Tuzhurmatu'da kızı görmeye giden kişiler Erbil ve Kerkük'te olduğu gibi değişik bahanelerle (yoldan geçerken su isteme vs.) habersizce gitmezler. Kurucu, evlenecek erkeğin annesi, kız kardeşi, veya akrabalardan bir kadın olabilir. Erbil ve Kerkük'te olduğu gibi Tuzhurmatu'da da kızı görmeye giden bu kişilerin görevi, kızı tepeden tırnağa incelemek, onun Türkmen gelenek ve göreneklerine bağlılığını kontrol etmektir. Kız evine haber verilmeden gidilmişse kızı, günlük yaşamıyla gördüklerinden bu durum daha uygun görülür. Çünkü yapmacıktan uzak doğal seyrinde bir yaşantı halinde yakalamak seçicilikte önemli rol oynar. Ama genellikle bu kasabada kız görmeye gidenler haber verirler. Kız, bu kişilerin geleceğini bildiğinden önceden bir hazırlık yapar. Kızın giyimi, tavır ve davranışlarının yanında Türkmen kültürünün önem verdiği geleneklere bağlılığı da kontrol edilir. Gelen kurucu(lar) kızı beğenirse kız evinde, erkek tarafını methetmeye başlarlar. Kurucular, daha sonra erkek tarafına gider bu defa da beğendikleri kızı damat adayının kendisine ve annesine bol bol sıfat kullanarak anlatırlar. Artık bu durumda Türkmenlerde hayatın tarifi şeklini alan horyatlar devreye girer:

Gözleri ceyran gözü
Qaşları kılınç kimin
Elleri xiyar kimin
Burnu da fındıq kimin

Oğlan, anlatılan bu kızı beğenirse; ailesi hakkında bilgi sabi değillerse damat adayının ailesi tarafından kızın ailesi, akrabaları her yönüyle araştırılmaya başlanır. Akraba veya tanıdık bir ailenin kızı ise buna gerek kalmayabilir. Eğer istediklerine uygun bir aile ve kız ise, kızı istemeye gidilir. Eğer kurucudan önce kız ve oğlan birbirlerini tanıyorsa, malı-mülkü de yerinde olmayan erkek bir fırsatını bulur ve kıza içini döker, onu almak istediğini bildirir;

Qaşların qara qalem

Malım yox seni alam
Babaya fellah (çiftçi) *ollam*
Hayfiyim senen alam (K6)

Bı sazı çalabilmem
Elimnen salabilmem
Qonşidan qız sevmişem
Param yox alabilmem (K6)

Dilekçi: Görücüden sonra beğenilen kızı istemeye gidenlere *Dilekçi* denir. Bu yakıştırmaya, Erbil'de *Dilasçı* ve Kerkük'te yine *Dilekçi* adı verlir. Kızın babası veya babası yoksa kızın yakınları gelen bu kişileri tanımak için biraz süre ister. Bu süre zarfında erkek tarafını daha yakından tanımak maksadıyla aileyi araştırır. Bu arada kızın annesi ile erkek tarafından bayanlar görüşmeyi sıklaştırır. Kız tarafından bayanlar genelde bu kişi anne olur. Yaptıkları araştırma ve soruşturma neticesinde kızlarını vermek için uygun gördükleri bu ailenin bayanlarına ama genellikle bu kişi de ya damat adayının annesi veya abla - kız kardeşe; *Siz kızımızı babasından isteyin* der. Bunun ardından oğlanın babası yanına çevrede tanınan, sözü geçen, dili laf yapan birkaç erkeği de alarak kız evine gider. Kız istenir. Ardından şerbet gecesi kararlaştırılır.

*Şerbet Gecesi***:** Nişan öncesi yapılan ağız tatlandırma, evliliğin yavaş yavaş adını koymadır. Bu geceye akraba, komşu ve tanıdıkları çağırmak için davetçi gönderilir. Kadınları davet etmek için bir kadın; erkekleri davet etmek için de bir erkek davetçi görevlendirilir. İçine gül suyu katılmış, bol şekerli şerbet yapılır, gelen misafirlere sunulur. Bu şerbet önceleri çanaklarda; günümüzde ise cam bardaklarda sunulmaktadır. Kız evinde yapılan bu şerbet giderlerinin tamamı erkek evi tarafından karşılanır. Tanıklık etmesi için cami imamı (mulla) veya şeyh de iştirak eder. Bu kişi, Fatiha suresini okur ve sonra davetliler: Sadece erkeklerin olduğu bu mecliste hocanın da telkinleri ile bazı tebrikler alınır. *Allah uzun ömür versin, Allah hayırlı*

etsin. derler ve şerbetleri içerler. Bu gecede damat adayı evde kalır. Kız evine gitmez. Gelen davetlilere ikram edilen şerbetten güzel süslü sürahi ile gelin adayı tarafından damat adayına da gönderilir. Damata şerbet getiren erkeklerden kim olursa, damat tarafından hediye ile taltif edilir. Bu adet Erbil'de biraz daha değişiktir. Kız ile erkek de aynı evde olur ama aynı odada olmaz. Cami imamı telkinlerinden sonra evi terk eder. Bundan sonra kız ile erkek aynı odaya alınır. Gelen akrabalar da aynı odaya geçer. Erkek, kızın parmağına yüzüğü takar. Bu arada mehir de kesilir (K10). Muaxxara adı verilen bu adet, Türkiye'de mehir olarak bilinir. Sözlenen, nişanlanan erkek veya kız sevdiğini her durumda görmek arzusundadır. Bu nedenle sosyâl yaşantıda özellikle düğünlerde, merasimlerde kısacası toplu halde bir arada olan insanların içinde sevdiğini görmek için fırsat kollar. Bu durumu anlatan Kerkük-Duzhurmatu anonim cinaslı horyat ve mani örneklerinden biri de aşağıdaki gibidir;

Yara gözler
Ol tebib yara gözler
Bir toy ossın bir beyram
Toxınsın yara gözler (K11, K12, K13).

Nişan: Nişanlanmaya *Adaklam*a, nişanlıya da *Adaklı* denir. Dost ve akrabaların da tanıklık ettiği Şerbet Gecesi, gençler için yeni bir hayatın başlangıcıdır. Bu geceden bir hafta sonra nişan merasimi yapılır. Sabahın erken saatlerinden başlayıp, öğleden sonraya kadar süren bu merasime sadece kadınlar iştirak ederler. Irak Türkmenlerinde kadınların akşam kararmaya yakın veya karanlıkta dışarı çıkması hoş karşılanmadığı üstte ifade edilmişti. Bu alışkanlık Tuzhurmatu kasabasında da vardır. Kız ve erkek tarafından kadınların oluşturduğu topluluk, kız evinde toplanır. Gelecek misafirlere ziyafet verileceğinden bir gün önceden erkek evinden getirilen et, yağ, pirinç, un, tuz, çay, şeker gibi malzemeler ile temizlik malzemelerinden sabun, bulaşık deterjanından istifade edilerek ihtiyaçlar karşılanır. Gelin adayı için erkek tarafından özellikle damat adayının kız kardeşi ve annesinden çeşitli hediyeler getirilir. Bu hediyeler ya kumaş, elbise, ayakkabı ya da yüzük, gerdanlık gibi takılardan oluşur. Getirilen bu hediyelere Tuzhurmatu'da *nişanlık* denmektedir.Gelin adayı sokakta, işte, sosyal

hayatın her alanında bu takıları takınca ve süslü, parlak kıyafetleri giyince bir nevi nişanlanmış yani bu kız işaretlenmiştir. Artık bunu istemeye kimse gelmez.

Kebin Kesmek (Nikâh kıymak*)***:** Nişandan sonra kıza ve erkeğe *Adaklı* yani nişanlı denirdi. Nişandan nikâhın yapılacağı güne kadar damat adayı, hafta sonları kızı görmeye gider, her gidişinde giyim–kuşam, yiyecekler alır. Erbil'de nişan ve *Kebin Kesm*e beraber yapılır. Yani, şerbeti içilen kız ve erkek aynı ortamda olur. Bu arada cami imamı gelir ve gençlerin nikâhını da kıyar. Tuzhurmatu'da nişandan sonra en az bir kaç hafta beklenir. Bu arada hediyeleşme bahanesi ile kız ve erkek birbirini daha yakından tanır.

Kebin kesme töreni genelde kız evinde yapılır, törene kız ve erkek taraflarından akrabalar çağırılır. Tuzhurmatu'da kıyılan bu nikâhın resmî anlam kazanması açısından davetliler listesine mahkeme hâkimi ile mahalle muhtarı ve kâtip de dahil edilir (K13, K11).

Ailenin yaptığı kız isteme seansında söylenen birtakın ifadeleri Tuzhurmatu kasabasında hâkim tarafından gerçekleştirilmektedir. Hâkim, evvelâ kıza dönerek: *Allah'ın emri, peygamberin kavli ile falan oğlu, falanı qişin* (kocan) *olarak kabul ettin mi?* diye sorar. Kız hemen cevap vermez. Soru üç defa tekrarlandıktan sonra kız cevabını *Evet, kabul ediyorum* şeklinde verir. Kızdan cevap alındıktan sonra sıra erkeğe gelir. *Falanın kızı, falanı arvat olarak kabul ettin mi?* diye sorulur. Kabul ettim. Cevabını verdiğinde, şahitler ya da orada hazır bulunanlar Allah hayırlı etsin der, ardından şerbet dağıtılır. Böylece düğüne kadar kız ve erkeğin rahatlıkla görüşüp konuşması, evlilik planları yapması cevazı alınmış olur. Her şeye rağmen kız ve erkek birbirlerini sevse de aileler özellikle anne-baba buna karşı olursa kız erkeğe dönerek durumu şöyle bir Kerkük-Tuzhurmatu anonim cinaslı horyat örneklerinden bir horyatla halini arzeder;

Yara bilmem
Sızıldar yara bilmem
Hette nenem (annem*) ölmese*
Men sene varabilmem" (K6)

Böylece annesi evliliğine razı olmadığında kız, sevdiği erkeğe *eğer annem ölürse evlenebilirim* demektedir.

Kebin Kesmekte Söylenen Bazı Irımlar

Kebin kesme, nişanlanma gibi görünse de araya resmi makamlardan davetlilerin gelmesi resmî nikâh olarak da kabul edilir. Çünkü erkek ve kız artık nikâhları kıyıldığından evlidir. Geriye sadece düğün merasimi kalmaktadır. Nikâh, önceleri genelde gizli kıyılırdı. Nikâhın gizli kıyılması eski inanç ve adetlere dayanmaktadır. Erkeğin gerdek gecesinde kuvvetten düşmesini, kilitlenmesi istemek gibi kötü düşüncelerle nikâh esnasında makas, kaşık, bıçak, çatal kırarlar. Erkeğin kilitlenmesi isteyenler nikâh esnasında her elin ikinci ce üçüncü parmaklarını birbirine kilitler. Nikâh esnasında ortamda bulunanların ellerinin yanlarında ve parmaklarının da açık olması istenir.

Erkeğe bir zararın dokunmaması için yakın akrabalardan biri nikâh esnasında bir ipi düğümler, bu düğüm de gerdek gecesi çözülürse erkeğin güçten düşmeyeceğine, düğünün gerçekleşeceğine inanılır. Nikâh kıyıldıktan sonra düğün hazırlığı başlar. Gelinin çeyizi damat evine taşınır. Düğünden iki gün önce kına günü yapılır. Kına gününden başlayarak düğüne kadar her merhalede düğün merasimi ile ilgili nağmeler okunur (Paşayev, 1998 s. 89-90). Bu merhaleler ise, 1. Gelinin tarifi, 2. Hamama giderken,kına yakmaya kadar olan zamanı tasvir edenler, 3. Halay çekme zamanı erkek ve kadınların ayrı ayrı mekanda söyledikleri, 4. Düğün esnasında geline öğüt verme amacıyla söylenenler.. Bunların başında halk şiiri olan horyatlar gelmektedir. Kına yakma merasimi hamam yapmayla başlar. Gelin, sağdıç ve kız arkadaşlarıyla beraber hamama gider. Kısmetlerinin açılması için gelinin kullandığı sabunla yıkanırlar.

Hamamda Kullanılan Eşyalar

Gelin ve damat adayı düğün öncesi hamama götürülür. Geline işlerinde yardımcı olması için *yenge* denen evli bir bayan; erkeğe de *sağdıç* denen evli biri eşlik eder.Özellikle gelin adayının hamama giderken birtakım hazırlık görmesi

gerekmektedir. Gelinin hamama giderken yanına aldığı eşyaların bazıları aşağıda verilmiştir;

Bohça: Hamama gidecek olan gelin, bu bohçanın içine havlu, peştamal ve kendi aldığı elbisesini koyar, dikdörtgen şeklinde dürülür. Gelinin el maharetine, düğüne iştiyakına ve zevkine göre bu bohça rengarenk olabilir (K8, K6). Hamama gitme, hamamda düğün için veya değişik sebeplere bağlı olarak eğlenceler düzenleme ve gelin bohçası hazırlama Kilis ilimizde ve köylerinde de görülmektedir.

Hamam Döşeği: Önceleri hamam döşekleri daha kalın, daha emek harcanmış türlerden olurdu. Şimdilerde hazırı satılmaktadır. Gelin adayları bunları genç kız iken kendi göz nurlarını dökerek hazırlar, düğün günü öncesi gelen misafirlere hazırladığı diğer çeyizlerle beraber bunu da gösterir. Bu döşek, daha çok seccade büyüklüğünde olur, isteğe göre biraz daha büyüğü yapılabilir. Hamamda, hamamın kuytu bir köşesinde kıyafetlerin değiştirildiği yere serilir, daha sonra üzerine oturmak ve sohbet etmek için kullanılır. Hamam döşekleri çok kalın olmaz, isteğe göre yastık şeklinde, kırlent şeklinde, çocuk battaniyesi şeklinde yapılırken, gelin adayının marifetine ve zevkine göre renklerle süslenir (K8, K6, K17).

Havlu: Gelinin hamamda kullanacağı bu havlu iki parçadan, baş ve vücut havlusundan oluşur. Bunun da son zamanlarda hazır olanları alınmaktadır. Önceleri gelin olacak kızların kendilerinin hazırladığı ve düğün için hamama gitmek amacıyla o gün çıkarılırdı. Çok süslü olması tercih edilir. Ekler kısmında basit ve süsten uzak bir havlu tercih edilir (K8, K6, K17, K18).

Peştemal: Türkmenler hamamda edep dairesi içinde eğlenirler. Aynı zamanda tesettüre de dikkat ederler. Bu sebeple hamam peştemalları da ona göre olur. Kadınların peştemalı erkeklerinkine göre daha uzun ve renkli olur. Bu peştamal, hamamın içinde yalnız veya toplu halde yıkanırken de çıkarılmaz. (K8, K6, K17, K18).

Hamam Tası: Hamam tası, gelinin malzemelerini içine koyduğu çok amaçlı bir kap özelliği de göstermektedir. Yuvarlak çelik ve bazen anahtarlı kutu şeklindedir. Bunun içine lif, sabun, tarak ve daha başka hamam malzemeleri konulmaktadır (K8, K6, K17).

Lif (Life): Yünden, orlon iplikten veya kabağın iç lifinden yapılır. Değişik renk, ebat, şekilde yapılabilir (K8, K6, K17, K18).

Hamam Aynası: Genellikle düğün öncesi alınıp hamam bohçasına konur. Kapalı yuvarlak bir aynadır dışı altın suyuna batırılıp altın rengi verilmiş olanları daha çok kullanılır (K8, K6, K17, K18).

Tahta Tarak: Bir tarafı büyük, bir tarafı küçük dişlerle imal edilmiş bu tarak tahtadan yapıldığı için saçlara ve saç derisine zarar vermez, bu tarağı sadece gelin kullanmaz, hamamda gelinden sonra diğer kişiler de kullanır. Sağlık için bu tarak tercih sebebidir. Yine de gelin adayı bu tarağı diğer eşyalarla beraber hamam bohçasının içine koyması gerekmektedir. Gelin isterse hamamda kullandığı bu tarağı uzun yıllar sandıkta saklar (K9, K8, K6, K17, K18).

Gelin, beraber getirdiği sabunlarla yıkanır, hamamda eğlence düzenlenir gelin de onlarla beraber eğlenir. iki gün yapılan bu hamam keyfinden sonra üçüncü günü hamamda eğlence yapılmaz, gelin eğlencesiz, sessizce gider. Çıkardığı elbiseyi, natır kadına verir ve daha önce aldığı ve çeyizine koyduğu elbiselerden birisini giyer. Gelinin süslenmesi bu çok sayıda oğlan çocuk dünyaya getiren kadın tarafından gerçekleştirilir. Kınalık elbisesi giymiş olan gelinin güzel gün görmesi için ayakları içi su dolu leğene konur, aynaya baktırılır, dilinin tatlı yüzünün güleç olması için yapılan işlemler gelinin elinin içine tatlı koyma şeklinde devam eder. Hamamdan çıkarken de horyat söylenir;

Gül bağlar
Xas bağçalar gül bağlar
Gözel hamamnan çıxsa
Al yav(n)ağa gül bağlar

Akşama doğru, gelin evi kadın davetlilerle dolar. Geline düğün için ayrılmış elbise giydirilir. Buna *toyluk elbisesi* denir. Gelin süslenir, herkesin göreceği yere oturtulur. Yalnız herkesten kastımız kadın ve kızların görmesidir. Erkeklere gösterilmez. Ardından hâlâylar kurulur, şerbetler içilir, şerbetin yanında gelen misafirlere *Gilabdan* veya *Gülabdan* adı verilen bakır bir kap içinde gül suyu sunulurdu (K8). Bu adet, daha çok mevlitlerde, düğünlerde ve başka merasimlerde sürdürülürdü.

Gilabdanlar, gelen davetlinin sayısına göre artırılırdı. Günümüzde şerbet dağıtma esnasında kullanılan kaplar değişmiştir. Gilabdanların yerini metal veya plastik sürahiler almıştır.

Eski inanç sistemlerinin bir devamı olarak gördüğümüz gelinin el ve ayak parmaklarına kına yakma, belini kırmızı kuşakla sarma, ayaklarının önüne koç kesme, kesilen bu koçun kanından bir parmakla gelinin alnına sürme, çeyizdeki yastık, yorgan, döşeğin kırmızı şeritle sarılması, gerdeğin kırmızı kumaşla süslenmesi bolluk, bereketlik getiren güneş için yapılmaktadır (Paşayev, 1998, s. 91-92). Yapılan bu işlemler kötü ruhları savma düşüncesini de taşımaktadır.gelin evinde mum yakılır ki, gideceği evde aydın gün görmesi amaçlanır. Düğünden önceki gün gelinin evinde kız arkadaşları tarafından *Hesret Gecesi* adıyla son eğlence düzenlenir. Bestelenmiş veya bestelenmemiş horyatlar, eğlence havası içinde *Ay Havar Degirmançı, Çayır Çemennen Gelir, Elinde Ayağında Acem Gınası, Gözele Bax Gözele, Hacı Ferecin Gızı Boyun Görmeli, Helhele Verin Geline, Oğlan Yağlığın Hanı, Söyleyin Seyyid Gızına* isimli nağmeler, maniler okunur, halay çekerler.

Helhele verin geline,
Deste gül verin eline
Altun kemer başlasın
Gelin ince beline

İcra edilen bu Hesret Gecesinde eskiden gelinin yüzüne duvak çekilince, öğütçü yani *Kilavoğlu* gelir, gelinin yeni ailesine sadık kalması, benimsemesi, mutlu olması ve davranışlarına düzen vermesi için mani ve horyatlarla öğüt verirmiş. Kilavoğlu'nun öğütlerinden bazıları şöyledir;

Bu gelin mayalıdı,
Yük yüke dayalıdı,

Ey gözel mama gelin,
Gedek imama gelin

Böyle dur böyle otu,
Desinler heyalıdı

Esbabın yırtılanda
Sen özüv yama gelin

Gonşudan aş gelende

Gayınbabav önüde

Önce sen yeme gelin
Uzanıb yatma gelin

Gayınenev sözüne
Kişivin sözlerine
Sen heç söz gatma gelin
İnadlıg etme gelin

Kişiv seni vurduysa
Evinin sırlarını
Neneve getme gelin
Kimseye satma gelin

İki gonşu döğüşse
Heç kimseden izinsiz
Duvardan baxma gelin
Neneve getme gelin

Evinin işlerinde
Çıxıb gonag önüde
Tembellik etme geli
Yüngüllüg etme gelin

Sokagdan ses gelende
Bu gelin mama gelin,
Kapıya getme gelin
Gider hamama gelin

Qayınbaban önüvde
Konşudan aş gelende
Dişiv ağartma gelin
Etin çıkartma gelin

Al yaşıl tapmayanda
Gök gara yama gelin (K8, K6)

Sana komşudan bir tabak yemek gelse de yüzün, elin dahil bir parça etin görünmesin. Her zaman açığını kapa, ayıbını kimse bilmesin. Bu mecazen, eğer aradığın renk al – yeşil olsa ve sen bu renkleri bulamasan mavi-siyah yama yap. Ama ayıbın, açığın görünmesin denmektedir.

Gelin, kalabalık bir eve gideceğinden, hem çok edepli olmalı hem de gittiği yerde işbilir olduğunu göstermeli. Bu sebeple gelin baba evinden çıkmadan önce bu tür öğütlere ihtiyaç duyulmaktadır.

Irak Türkmenleri düğünlerinde eski inanç sistemlerini hatırlatan bazı ritüelleri sergilerler. Düğünde davul-zurna çalmaları, kadınların neşeyle zılxıd *helhele* çalmaları, gelinin etrafında dairesel oyun kurmaları, halay çekmelerinin yanında kötü ruhları kovmak için silah sıkmaları bunlardan bazılarıdır.

Düğün günü damat evinin erkekleri, kadınları gelini almaya gelirler. Süslenmiş ve yüzü kapatılmış gelin, şehrin içinde gezdirildikten sonra, damat evinin kapısına getirilir. Eskiden gelin attan inip eve girerken kaynana bir eline çömçe bir eline kevgiri alır, gelinin karşısına geçer. Bu gelenek Güney Doğu Anadolu'da devam etmektedir. Kaynana, kevgir ve kepçe (çomça) ile oynayarak gelini karşılar. Başına buğday, arpa, şeker, bozuk para karışımı saçar. Bu adet, Hatay'ın ilçe ve köylerinde, Kilis'te, Gaziantep'in İslahiye ilçesinde, köylerinde yaşatılmaktadır. Bazen gelinin başına saçılan bu karışım bir küp içine konarak geline verilir. Gelin küpü kaynanasının önünde ve gelin geldiği evin kapısında yere vurarak kırar. Bereket getirmesi için kapıda oklavaya basarak kırması da istenir. Gelin, bütün bunları ve diğer yapması gerekenlerin tamamını düğün öncesi Kilovçu'dan ve sağdıçlardan öğrenir.

Ev senin eşik senin
Dördeki beşik senin

diyerek gelinin önünde, gelin ile damat yerini alana kadar oynarmış (K8). Bu adet Anadolu'nun güney şehirlerinde yaşatılmaktadır. Gelinin önünde ayna ve Kur'an-ı Kerim de götürülür. Eğer bu ayna ilerleyen zamanlarda yanlışlıkla kırılırsa evden veya yakın akrabalardan birilerinin öleceğine inanılır. Gelin, yeni evine geldiğinde damat gelini kapıda bırakır ve kaybolur. Bu geleneğe Tuzhurmatu ve Kerkük'te *Küreken* (damat) *küstü* derler. Yatsı namazına kadar sağdıçları ile vakit geçirir. Damat için de öğüt ve nasihat zamanı gelmiştir. Sağdıçlar, damada ne yapması ve yapmaması gerektiğini tembihler. Bu esnada, türküler, maniler, horyatlar söylenir. Bunlardan bazıları şöyledir;

Bir taphur gögerçinim
Harmandadı harmandadı

Her kimin yari de yoxtur

Dert ondadı gam ondadı

Düğünden bir kaç gün önceden gelinin bütün çeyizi getirilmiş, yeni ev hazırlanmıştır. Eskiden, çeyizler süslü bohçalara, sandıklara konur, yatakları renk renk kumaşlara sarılır, bağlanır ve katırlara yüklenerek özel bir törenle götürülürmüş. Günümüzde yine yataklar hazırlanır, kurdelelerle bağlanır, yeni ailesindeki fertlere ve yeni akrabalara içinde hediyelerin olduğu bohçalar hazırlanır. Bu bohçalar, ya büyükçe bir sandığa konur ya da ayrı ayrı gelin evine taşınır (K8).

Gelin ve damat düğün gününden itibaren yirmi gün kadar perdeye girerler. Yani evden çıkmaz ve bir nevi balayı yaşarlar. Düğünden sonra üç gün, kız evinden yemek sinisi gönderilir. Birinci günü gelen yiyeceklerin arasında ekşi ve tuzlu bulunmamasına dikkat edilir. Yedinci gün eş-dost, hısım-akraba kadınları toplanırlar, yere serilen ve gelin tarafından yapılması daha makbul olan seccadenin üstüne getirdikleri hediye bohçalarını dizerler ve tasnif ederler. Gelin ve damat evliliklerinin ilk haftası akrabaları tarafından yemeğe yani el öpmeye çağrılır. Kerkük'te ise buna gelin ayağı açma derler. Önce kızın annesi onları davet eder, daha sonraki günlerde, diğer akrabaları da evlerine davet ederler.

Gene anlamıyla cedlerden miras kalan bu tür folklorik materyaller halk arasında hâlâ rağbet görmekte, çoğuna inanılmaktadır. Bazılarına inanırlarken; bazıları ise özellikle yaşlı kadınların dilinde miras olarak kalmıştır. Bu sebeple Türkmen toylarında yaşlı insanlara hürmet de yerindedir. Türkmenler arasında evliliği etkileyen inanışlar da bulunmaktadır. Bunlar kebin kesme merasiminden önce başladığı gibi daha sonra da gelin ve damat adayları hakkında iyilik veya kötülük istemiyle devam eder.

Gerdeğe Girmede Başarısız Etmek İçin Yapılanlar

Kız ile erkeğin kebin kesimi sırasında onların kavuşmasını istemeyen bazıları anahtar kilitleme, kız evinin kapısının kenarlarına sürme tozu dökme, bıçak kapama, Kur'an-ı Kerimden bir ayeti tersten okuma, iplik düğümleme, el açıp yumma gibi bazı yanlış hareketler damadı bağlarmış, gerdeğe girmede zorluk çeker, gelinden uzak dururmuş. Bunu önlemek için erkeğin yakınları, hatta ailesinden kişiler gelen misafirlerin

hareketlerini kontrol eder, hatta nikâhın kıyıldığı an gelen kim olursa olsun eğer eller cepte veya görünmüyorsa elleri göstermeleri, ceplerinden çıkarmaları istenir (K14). Kendilerince bunu önlemeye çalışırlar. Bunların yapılmasını istemek kimseyi rencide etmediği gibi uygulanması daha iyi karşılanır.

İğne Kırmak: Irak Türkmenlerinin geneli bunu bilmez, Kerkük ve güney Türkmen şehirlerinde bu adet yaşatılmaya çalışılmaktadır. Yeni bir kız veya erkek çocuk doğduğunda; yeni bir aya girdiklerinde vakit geçirmeden bir dikiş iğnesi kırarlardı. Bunu yapmaktaki maksat ise, o ayda çocuğa kötü bir şey olmasın, nazardan uzak olsun kem gözlere gelmesin, hastalanmasın vs. kötülüklerden uzak muhafaza edilmesidir.

Gelinin Kucağına Oturtulan Erkek Çocuk: Bu inanış bizde de devam etmektedir. Düğünün bitimine doğru gelin ile damat fotoğraf için veya kendilerini görmeye gelen misafirlere gösterilmek için sandalye veya koltuğa oturtulurlar. Bu esnada gelinin kucağına bir erkek çocuk verilir. Bunu yapmaktaki maksat ise, ya tüm çocukları erkek olmasını istemek ya da birinci çocuklarının erkek olmasını istemektir.
Yeni Gelinin 40 Gün Konuşmaması: Bu alışkanlık günümüzde pek yaygın değildir. Yaşlıların anlattıklarına göre, eskiden şehirlerde aksatılmadan gerçekleştirilen bazı ırımlar şimdilerde unutulmaya yüz tutmuştur. Eskiden bir kız evlendiğinde yani gelin olduktan sonra âdet olarak 40 gün konuşmazdı. Gelinin bu konuşmaması onun ne kadar terbiyeli ve akıllı olduğunu gösterirdi. Yaşatılmaya çalışılan bu folklor hadiselerine bağlı *Bibi Su* hikâyesi gelinin konuşmamasını anlatan örnek hikâyedir.

Düğün (Toy) Esnasındaki İnanışlar

Öneceleri Tuzhurmatu kasabasında düğün öncesi, esnası ve sonrasında uygulanan bazı geleneklerin şu anda yaşatılmadığı gözlemlenmiştir. Bu farkı anlayınca eskilerin düğün uygulamaları konusunda gözlemleri ve duyduklarını aktaran, kendisi Kürt halkından olan ama Türkmenlerle çok samimi yakınlığı bulunan Didar Hanımdan edinilen düğünler hakkındaki inanışları konu alan bilgilerin bazılarını şunlardır ve

kendisine Selahaddin Üniversitesi Diller Fakültesi Türk Dili bölümünde vazife yapan Mardin Raşit Hanım vasıtasıyla ulaşılmıştır;

1. Erkek evinden gelenler, kız evinde bir kaşığı habersizce alırlar. Sonra düğün işlemleri bittiğinde yaptıkları anlatılır.
2. Damadın eline 30-40-50 cm uzunluğunda kaval kamışını alması ve düğüne gelen misafirlerin yanında gelinin başına birkaç defa vurması vardı. Bunda amaç bu gördüğünüz gelin benim sözümden çıkmayacaktır.
3. Gelin, damadın evine geldiğinde kaynanası tarafından kapının önüne şeker veya başka tatlı yiyecekler atılırdı. Gelin bunlara basarak eve girerdi. Anlamı ise, bu evde şirinlik, huzur, karı-koca arasında hoş muhabbet olmasını dilemektir.
4. *Gevra be qıçka* ifade edilen kız belirleme işlemi var. Bu kelimeye Türkmenler *büyükle küçük* derler. Anlamın içeriği de çocukların daha büyükle küçüğünü belirleyip gelin olarak almadır. Türkiye'deki beşik kertme adetine benzese de buralarda uygulanan biraz daha farklıdır. Bir evde iki kız kardeş varsa bu iki kızı almak isteyen yine iki erkek çocuğu olan bir aile, bu kızları kendi oğullarına almak için daha küçük yaşlardayken ailesine söyler. Erkekler büyük olsa da kızlar onları bekler. Yaşları evlilik yaşına geldiğinde evlendirilirler.

Kebinden sonra aileler yavaş yavaş düğün hazırlığına başlar. Düğüne kadar ayrılan süre içinde çeyiz hazırlıkları yapılır. Çeyize Irak Türkmenlerinin tamamı *cihaz* derler. Gelin adayı, hazırlık olarak yorgan, döşek, mutfakta beyaz eşya dışında kalan mutfak malzemeleri ve kuracakları evleri için süs eşyalarını; erkek de diğer eşyaları alır, hazır eder. Düğün gününden birkaç gün öncesi erkek tarafından gelin evine düğünde kullanacakları malzemeler gönderilir. Kız evinin o güne kadar yaptığı düğün masrafları ödenir. Damadın erkek kardeşi veya 3-4 genç ellerine aldıkları değneklerle kapı kapı dolaşarak *Şu günde, falan oğlu falanın toyu var, davetlisiniz* diyerek düğüne davet ederler. Yörede düğüne çağırma işinden görevli bu gençlere *düğünün havadarları* adı verilmektedir.

Erbil'de ve Kerkük'tekinden farklı olarak gelin, düğünden sadece bir gün önce hamama götürülür. Gelinin yanında kız arkadaşları hazır olur. *Un-den Günü* denen bu gün ikindi üzeri gelin adayı eve getirilir. Bugüne *un- den* günü denmesindeki maksat

gelinin arkadaşları ile hamama götürüldüğü gün bir taraftan da erkek evinden kız evine düğünde kullanılması için yemeklik malzemeler (un, den yani daneli bakliyatlardan buğday, mercimek, pirinç vs. et, yağ, şeker, çay, sebzeler) de gönderilir. Aynı akşam kına gecesi düzenlenir. Gelin için kına hazırlanır. El ve ayaklarına kına yakılır. Erkeklerin olmadığı bu mekânda gelen davetlilere kına dağıtılır. Erkek evinde de şenlikler yapılır, şenliklerin en gözdesi de gelen davetlilerin, davul zurna eşliğinde kurdukları hâlâyların yanında okunan mani ve horyatlardır. Hâlâyın başında bulunana *Baş çeke*n derler. Baş çeken, hâlâyı iyi bilen biridir. Zurna çalan ara sıra hâlây başına gelerek şabaş (aferin, bravo) şabaş der ve ekler; şabaş falanın oğlu falanın kissesinden şukadar dinar.. Güneydoğu Anadolu'da, Gaziantep ve daha güneydeki ilçe ve köyleri, Kilis ve köyleri, İskenderun, İslahiye, Osmaniye ve çevresi, Hatay ve çevresi, Adana'nın güneybatısında bu kelime aynı şekilde *şabaş* olarak kullanılmaya devam etmektedir.

*Şabaş şabaş Allah, onuv kissesine min bereket versin, ömrüvü uzun etsi*n denir. Böylece hâlâydakiler, davetliler, zurnacı ve davulcuya para verirler. Gecenin ilerleyen saatlerinde damat için de kına gönderilir. Kız evinden damat için kına getirene değişik hediyeler verilir (K19, K20, K12).

Toy Borcu: Düğünde yenilen yemeğe karşılık ödenen bahşiştir. Kılıç kalkan oyunu düğünün birinci günü geç saatlere kadar devam eder. Damadın yakın arkadaşları oldukça neşeli vakit geçirir. Bu arada damadın işlerini gören, yardım gereken yerde yardımlarını esirgemeyen sağdıçları yanından hiç ayrılmaz. İkinci günü de damadın evinde düğün erken saatlerde başlar. Öğleye doğru büyük bir ziyafet verilir. Bu ziyafet sonrası, büyükçe bir tepsi (sini) arada gezdirilir. Tepsinin içine de gelen davetliler para atarlar. Atılan bu paraların miktarını ve atan kişinin adını ya sağdıç ya da damadın akrabalarından biri yazar (K19). Toy borcu olarak bilinen bu adete varsa da Erbil Türkmenleri arasında rastlayamadık.

Toy Günü ve Çivi Çakma: Düğünün bu son günü damat, sağdıçları tarafından hamama götürülür. Hamamdan döndükten sonra damatlıklarını giyer. Göğüs kısmına

kırmızı bir örtü örtülür. Bu bir parça kırmızı kumaş da olur. Aynı zamanda kız evinde de yemekler yenir, gelin de süslenir. Eğer evler aynı şehirde ise damadın yakınlarından bazıları gelinden birkaç saat öncesinden hazırlanan çeyizleri damadın evine getirir. Kız evi başka şehirde veya uzakta ise hazırlanan bu çeyiz, birkaç gün öncesinden getirilir ve düzülür. Çeyiz taşıma ve düzme işlemleri yapılırken damadın yakınları ki, genelde kız kardeşleri, erkek kardeşleri veya sağdıçları tarafından kız evinin duavarından bir çiviyi söker ve damadın evinin duvarına çakar (K21). Bu adete benzer başka bir adet de var. O da damadın kız evine gittiğinde ev sahibinden habersiz olarak evde bulduğu bir şeyi alıp kendi evine götürmesidir. Bu adet Ermenilerde sıkça görüldüğünden tarafımızdan Türkmenlere mal edilmemiş ve araştırmada yer verilmemiştir. Bunu yapmadaki asıl gaye de kızın baba evinden daha çok yeni geldiği bu eve, kocaya, aileye uyum sağlaması, bağlı kalmasıdır. İkindi üzeri kalabalık şekilde gelin alınmaya gidilir. Gelin, babasının evinde yalnız çıkmaz. Yanında yenge denilen sağdıç bulunur. Gelin, baba evinin kapısından çıkarken yakınları tarafından temizliği, saflığı, eminliği temsil eden su serpilir. Gelin şehirde biraz gezdirildikten sonra damat evine getirilir. Gelin arabasının önünü kesme adetleri Irak Türkmenlerinde de vardır. Arabanın önünü kesenlere para veya hediyeler verilir. Damadın evinin önüne getirilen gelin, davul, zurna ve zılhıt (helhele) eşliğinde karşılanır. Bu coğrafyada yaşayan Türkmenler arasında sadece Tuzhurmatu ve Bayat köylerinde yapılan bazı uygulamalar da dikkatleri çekmektedir. Bunların arasında damadın ve sağdıçlarının gelinin getirilmesi sırasında dama çıkıp, geline yakın kalabalığın arasına elinde tuttuğu portakalı veya mandalinayı atması, sağdıcın da damadın başına para ile şeker saçması gelmektedir. Eve girmeden önce damadın annesi, kız kardeşleri ellerine tabak, ayna, mendil gibi eşyaları alır oynayarak karşılar. Kaynana gelinin başına para, şeker vs. saçar. Gelin, damat evine gireceği an eline verilen, içinde bozuk para, buğday, şeker vs. olan küçük bir küpü (cere) yere hızlıca vurur ve kırmaya gayret eder. Burada gelinin gücü ve ciddi duruşu anlaşılır (K21). Küp kırma geleneği aynı uygulama zamanı ve şekliyle tarafımızca Urfa'nın Suruç ilçesinde de rastlanmıştır.

Kürekan Küstü: Bu adet, sadece Tuzhurmatu ve çevresinde görülmektedir. Erbilliler bunu yapmaz, damat da gelinle beraber misafirlerin gitmesini bekler (K8). Gelinin getirildiği anda kaynana gelini karşılarken damadı arkadaşları alır başka bir yere götürürler. Gelini görmeye gelen kadın ve kızlar akşama kadar evde kalırlar. Damadın evden ayrılıp, ortadan kaybolmasına Kürekan Küstü, yani damat küstü derler. Akşama doğru damat, iki tarafında sağdıçları ile eve getirilir. Gelinin yanına geldiğinde akrabalarından bir kadın damadın elini tutar ve sağ ayağıyla gelinin ayağına kuvvetlice basar. Ayağa basma, erkeğin her zaman kadına hakim olması, üstünlük kurması anlamındadır. Damat bu kadının yanında gelinin yüzüne örtülen duvağı açar. Duvağın örtülmesindeki maksat da, başta yeni doğum yapmış, doğumunun kırkında olan kadınların ve başkaların nazarlarından korumaktır. Çünkü gelin bu ilk gün nazara uğrarsa çocuğunun olmayacağına inanılır. Damat, iki rek'at namaz kılar ve gerdeğe girer. Bu namaza Türkmenler, *Perde Namazı* derler. Kısa süre sonra damat odadan çıkar. Eğer durum normal ise, damat annesinin ve babasının ellerini öper. Kapıda bekleyen damadın annesi ile gelinin yanında gelen sağdıç yani yenge, odaya girer bazı kontroleri yapar. Kız olduğuna kanaat verilen gelin öpülür, ardından yüksek yere çıkılarak silah sıkılr ve zılhıt (helhele) çalınır. Orada bulunanlar damadı öper ve ayrılırlar. Ertesi sabah, yenge denen kişi, *gelinin yüz ağlığı* denen çarşafı alır, kızın annesine ve yakın akrabalarından bazı kadınlara göstererek birtakım hediyeler alır. Aynı zamanda damadı da sağdıçları alarak kayınbabasının ve kaynanasının yanına götürürler. Kendileri için hazırlanmış kahvaltıyı yaparlar. Gelin de yeni evinde kalır. Orada ilk sabah el öpmeler gerçekleştirildiği sırada beraber getirdiği hediyeler (bohçalar) dağıtılır (K12, K11, K19). Türkmenler arasında buna *Gelin hâlâtı* denir. Bazı yerlerde bu hediye, düğünden bir gün önce dağıtılır.

Yediliğ: Adı üzerinde yedinci gündür. Evlenmenin bu yedinci günü gelin tekrar gelinliği giyer, eğer gelinliği erkek çocuğu tarafından kapılırsa ilk bebeklerinin erkek olacağına inanılır. Gelin gelinlik elbisesini çıkarır, takılarını takar ve süslenir. Bu gün, akrabalar değişik hediyelerle eve gelir. Yemek yenir (K8, K6, K15).

Kaynana – Gelin Münasebeti: Gelin ile kaynana arasındaki münasebet, toplumlarda maddî veya sosyolojik unsurlardan kaynaklanan bazı sebeplerle şekillenir. Türk toplumunda kaynana-gelin atışması her zaman olmuştur. Gelin, eğer iyi bir aile terbiyesi almış ise, kaynanasını sever, saygıda kusur etmez. Ama her kaynana her gelini de kızı gibi sevmez. Oğlunu kıskanır, paylaşmak istemez. Bu zamanla gelinde de sınırların zorlandığını ortaya çıkarır. Gelin de doğrudan kaynanaya seslenmez ama arkadan ver yansın eder. Gelin-kaynana arasında geçen bazı problemlerin doğması gayet normaldir. Bu sebeple hem Türkiye'de hem de Irak Türkmenlerinde birbirleri hakkında mani, horyat vs. söylenegelmiştir. Tuzhurmatu şehrindeki Türkmenlerin aile içinde gelin ile kaynana arasında geçen sitemvarî konuşmalar sonrası birbirlerine karşı düşünceleri oluşur. Bunu yüzlerine söylemezler, ama genelde genç kızların değişik sebeplerle bir araya geldiklerinde düşünce kaynaklarından dökülen bazı sözleri aşağıda gösteriyoruz: Bu tür horyatlar, cahil işi olarak bilindiğinden evlenme yaşında olan kızlar tarafından terennüm edildiği ve evlilikten sonra azaldığı görülmüştür. Düğün sonrası sadece gençlere öğretme amacıyla gelin-kaynana horyatları söylenir. Gelin çileden çıktığında kaynanası için söylediklerinden bazıları şunlardır;

Damnan düşesen qayınanam
Tepece şişesen qayınanam
Oğluv gelene qadar
Dilden düşesen qayınanam

Kaynana

Boyuv boylardan uzun
Ne daduv var ne duzun
Üzüy dönder bir görüm
İzrail yumsun gözüv

Gelin

Gelin çiçek her dediği gerçek

Qayınana yılan, her dediği yalan

Gelinin yeni evinde klasik hadise olan kaynana-gelin çatışması Irak Türkmenleri arasında da bulunmaktadır. İyiler arasında kayınbaba, kayın birader gelirken; kaynana ve görümce istenmeyen kötü kişilerdir. Bu bağlamda gelin yeni ailesindekiler için şunları söyler;

Qayın baba babat babat

Özı saççar (şeker) *oğlı nabat* (ağda)

Qayın nana çuval dızı her dem batar

Qayın qızı çaqır tıken dem dem batar

İnim inaç yoğırdı jevlım açar (K8, K6, K15) (Kayınbirader inek yoğurdu gönlüm açar).

Sonuçlar

Irak Türkmenleri etnografik hususiyetleriyle düğün merasimlerini şekillendirmektedir. Düğünlerinin halk inanışları ve halk şiiri etrafında örgülenerek oluşturulması, derlenip ortaya konması kadim geleneklerin varlığını göstermektedir. Hiç şüphesiz bu geleneklerin inanç sistemi çerçevesinde, kendine has iç dinamikleri vardır. Maddî ve manevî kültür ögelerini de içine almakla beraber sahibi olduğu toplumun düşünce, duygu ve sezgilerini gözler önüne sermektedir. Düğünlerde rol alanların, bu tür merasimlerde uyguladıkları etnik unsurlarının fıtrî bir davranış olduğu anlaşılmaktadır. Horyatların her yaştan seviyeli ve aynı zamanda her kesimden insanın dile getirdiği bir edebî ürün olması Türkmen dilinde rahatlıkla aynı şekilde görülmesine vesile olmaktadır. Halkın günlük hayatta kullandıkları sade dille bu ürünleri terennüm edişi söylenilmeleri ve ezberlenmelerini kolaylaştırmıştır. Bu tür icra ortamlarında terennüm edilen horyatların kolay ezberlenir olması kültürel aktarımı da kolaylaştırmaktadır denebilir.

Kaynakça

Al Asafî, H. S. (2012). Erbil'de İçtimaî Görüntüler. El Tefsir Yayınları.

Artun, E. (2008). Halk Kültürü Araştırmaları. TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Bayrak Matbaacılık.

BARIŞ Mevsimi Genel Kültür Dergisi (2001–2011). Irak Kürdistan Bölgesi, Kültür Bakanlığı Sanat ve Kültür Genel Müdürlüğü, Türkmen Kültür Müdürlüğü Yayınları, Muhtelif Sayıları Erbil.

Örnek, S. V. (1995). Türk Halk Bilimi. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Paşayev, G. (1998). Irak Türkmen Folklor. Kerkük Vakfı, İstanbul.

Terzibaşı, A. (1975). Kerkük Hoyratları ve Maniler. (1. ve 2. cilt), Ötüken.

Kaynak Şahıslar

K1 Dr. Hussen SHAHBAZ, Kerkük Üniv. Eğt. Fak. Türk dili Böl. Bşk (emekli), Yaş: 68 Yaşadığı Yer: KERKÜK

K2 Mustafa Shadan Cemil, Erbil Burch Uluslararası Eğitim Şirketi'nde Yurt Dışı Eğitim sorumlusu, Yaş:24, Erbil'de yaşamakta ve düğün hazırlığı yapmaktadır.

K3 Ömer Necad Halil KAFİLİ, Kerkük, Irak Türkmen Meclisi Arşiv Müdürü, Yaş: 25, Yaşadığı Yer: KERKÜK

K4 Mustafa Abdüsselam Samed Bayraktar, Kerkük Sürekli Eğitim Merkezi Müdürü, Yaş 26, Yaşadığı Yer: KERKÜK

K5 Hüsam HASRET, Erbilli horyat eleştirmeni, yazar, Erbil Türkmen Ocağı yönetim Kurulu üyesi, Yaş: 57, Yaşadığı Yer: ERBİL

K6 Mardin RAŞİD, Selahaddin Üniversitesi Türk Dili Bölümü İngilizce Öğretmeni, Yaş: 27, Yaşadığı Yer: ERBİL

K7 Karwan Salahaddin ŞÜKÜR, Erbil, Selahaddin Üniversitesi Türk Dili Böl. Öğr. Gör. Yaş:29, Yaşadığı Yer: ERBİL

K8 Arxavan AVNİ, Erbil, Selahaddin Üniversitesi Türk Dili Böl. Görevlisi, Yaş: 38, Yaşadığı Yer: ERBİL

K9 Zeynep SIDDIK, Erbil, Selahaddin Üniversitesi Türk Dili mezunu, folklor araştırmacısı, yaşı:25, Yaşadığı Yer: ERBİL

K10 Dr. Faruk Faik KÖPRÜLÜ, Kerkük Milli Eğitim Müfettişi (Arapça-Türkçe) Yaş:60, Yaşadığı Yer: KERKÜK

K11 Burhan BACALAN, Kerkük Belediyesi emeklisi, 64 yaşında, Yaşadığı Yer: KERKÜK

K12 Ata TERZİBAŞI, Irak Türkmenlerinin Horyat, Mani ve diğer edebî sahâlârının duyurulmasını, tasnifini başarıyla sağlayan Avukat, Edebiyatçı-Yazar Yaş: 89, Yaşadığı Yer: KERKÜK

K13 Mehmet HURŞİT, Kerkük horyatçılarından, emekli öğretmen, Yaş: 65, Yaşadığı Yer: KERKÜK

K14 Doç. Dr. Goran SALAHADDİN, Erbil Türkmenlerinden, Salahaddin Üniv. Diller Fak. Türk Dili Böl. Öğr. Üyesi, Yaş:39, Yaşadığı Yer: ERBİL

K15 Didar Raşid, Üniversite öğrencisi, Yaş: 24, Yaşadığı Yer: TUZHURMATU

K16 Murtaza Seyfeddin NECMEDDİN, Selahaddin Üniversitesi Türk Dili Böl. Araştırma Görevlisi, Yaş:25, Yaşadığı Yer: ERBİL

K17 Eman Azad SADIK, Yaş: 22, Erbilli genç horyatçılardan, Selahaddin Üniversitesi Türk dili böl. Mezunu. Yaşadığı Yer: ERBİL

K18 Silan Nİ'MET, Erbil Selahaddin Üniv. Diller Fak. Türk Dili Böl. Asistanı, Yaş:25, Yaşadığı Yer:ERBİL

K19 Burhan YARALI, horyat ustası, yazar, Yaş: 66, Yaşadığı Yer: ALMANYA (Kış aylarında ERBİL)

K20 Songül Adnan KASAPOĞLU, edebiyatçı-yazar Adnan Kasapoğlu'nun kızı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nda muvazzaf. Yaş: 33, Yaşadığı Yer: ERBİL

K21 Emir HAŞİM, İran – Irak Savaşı gazisi, Yaş:51, Yaşadığı Yer: KERKÜK